

SINI MONONEN

Interventio virtuaaliseen väkivaltaan

Vainoavan vallan fiktio ja vastarinnan strategiat
Pilvi Takalan installaatioissa *Admirer*

Englantilainen utilitaristi Jeremy Bentham luonnosteli vuonna 1787 arkkitehtonisen valvontakoneisto panoptikonin. Sen teho perustuu laitoksessa luotavaan ja vähitellen itsevalvonnaksi sisäistyvään mielikuvaan jatkuvasta tarkkailusta. Panoptikonissa valta rakentuu fiktion varaan: valtaa käyttävään vartijaan liitetään kykyjä ja ominaisuuksia, joita hänellä ei inhimillisesti ole. Tällaista fiktion perustuvaa panoptista vallankayttöä purkaa kuvataiteilija Pilvi Takalan installaatio *Admirer*¹.

A*dmirer* (2018) kuvaa panoptista vallan fiktiota vainoamisen toimintaperiaatteena². Yhdeksänkanavainen installaatio perustuu Takalan ja Anonyymiksi nimetyn tuntemattoman vainoajan vuoropuheluun. *Admirer* oli mukana Nykyaiteen museo Kiasmassa 24.8.2018–17.2.2019 Takalan yksityisnäyttelyssä *Toinen vuoro*. Pimeään huoneeseen sijoitetun installaation pääsi näkemään, jos sitoutui sopimukseen olla selvittämättä teoksessa esiintyvän Takalan keskustelukumppanin henkilöllisyyttä.

Anonyymin ja Takalan kontakti syntyi alun alkaen taidemaailmassa. Takala toteutti vuonna 2015 interaktiivisen videoteoksen *Invisible Friend*, jossa yleisölle tarjottiin mahdollisuus keskustella nimettömänä kuvitteellisen ystävän kanssa tekstiviestipalvelun välityksellä. Palvelun käyttöön osallistunut Anonyymi jatkoi viestittelyä vielä teoksen päättymisen jälkeenkin.³ *Invisible Friend*issä käynnistynyt yhteydenpito muutti Anonyymin ja Takalan välistä suhdetta. Sosiaalisen kohtaamisen säännöt eivät määrittäneet enää taideprojektin viitekehyksessä, vaan Anonyymi alkoi hallita tilannetta vainoamalla Takalaa.

Arvioiden mukaan 12–16 % naisista ja 4–5 % miehistä joutuu elämänsä aikana vainotuksi⁴. Monin eri tavoin ilmenevästä vainoamisesta on tunnistettu kolme keskeistä käytösmallia: 1) kommunikointi eri muodoissaan esimerkiksi kirjeiden, puhelimen, sähköpostin, sosiaalisen median tai muiden kommunikointivälineiden ja -alustojen avulla, 2) kontaktiin pyrkiminen ja lähestyminen sekä 3) aggressiivinen ja uhkaava, väkivaltainen käytös.⁵ Vainoamisen määritelmä korostaa vainotun kokemusta: vainoaminen on toimintaa, joka aiheuttaa ymmärrettävästi ahdistusta ja pelkoa⁶.

1900-luvun lopulla nopeasti kehittyneen kommunikointiteknologian voidaan ajatella madaltaneen kynnystä vainoavaan käytökseen. Siinä missä teknologia demokratisoi ja luo tasa-arvoa, se myös avaa ovia aiemmin marginaalisemmille väkivallan muodoille.⁷ *Admirer*in kuvaama kybervainoaminen (engl. *cyberstalking*) voidaan erottaa tänä päivänä omaksi vainoamismuodokseen, vaikka erilaisia vainoamisen strategioita saattaa olla useita rinnakkain⁸. Esimerkiksi kybervainoamista vanhempi vainoamisen muoto, puhelinvainoaminen, limittyy älylaitteiden aikana erilaisten sosiaalisen median alustojen ja sovellusten kautta tapahtuvaan vainoamiseen.

Vainoajan kanssa neuvottelu tuo *Admireriin* vaaran elementin. Tutkimusten mukaan vainoamiseen liittyy vakava fyysisen väkivallan uhka ja vainoaminen päättyy pahimmillaan vasta vainoajan tai vainotun kuolemaan⁹. Siksi vainoajan kanssa neuvottelu voi olla vaarallista. Erityisesti entisten kumppaneiden ja lähestymiskieltoon tuomittujen henkilöiden kanssa neuvottelu on omiaan lisäämään entisestään vainoajan yhteydenottoja. Tutkimusten mukaan vainoajaa vastaan reagoiminen ei myöskään ole suositeltavaa, koska se lisää vainoajan ja vainotun välistä yhteydenpitoa, viestii vainoajalle hänen merkityksestään vainotun elämässä ja lisää vainoajan riskiä joutua julkisen nöyryytyksen kohteeksi – kaikki edellä mainitut skenaariot voivat nostaa fyysisen väkivallan riskiä. Vainottuja neuvotaankin tavallisesti reagoimaan ”poispäin” eli katkaisemaan kaikki kommunikointi vainoajan kanssa.¹⁰

Kommunikoinnin lopettamisen tulee olla kategorista. Jos vastaa sadan viestin jälkeen yhteen, voi tahtomatta antaa vaikutelman, että keskusteluyhteyteen pääsee lähettämällä sata viestiä. Siksi kaiken yhteydenpidon lopettamista pidetään tehokkaimpana tapana asettaa rajoja vai-

noavalle henkilölle.¹¹ Hyödyllistä on myös vainoamiseen liittyvän todistusaineiston kuten vainoajan lähettämien viestien säästäminen mahdollisen rikosilmoituksen ja oikeuskäsittelyn varalle.

Vaikka kaikkeen väkivaltaan liittyy affektiivinen ulottuvuus, vainoamista voidaan luonnehtia erityisen voimakkaasti affektiivisuuden varaan rakentuvaksi¹². Vainoaminen sitoo kehoja yhteen väkivallan kokemuksellisuudella. Kirjoittaessaan affektiivisuudesta Sara Ahmed viittaa David Humeen, joka käyttää sanaa *impression*, ”vaikutelma”, puhuessaan tunteista¹³. Englanninkielinen termi viittaa painamiseen ja painaumaan, toimintaan ja siitä jäävään jälkeen. Ahmedin ajattelussa tunteet siis ymmärretään kehojen välillä olevina ja niihin vaikuttavina. Ne vaikuttavat subjektien välisiin suhteisiin muun muassa vetämällä kehoja toisiaan kohti ja edelleen loiton-tamalla niitä toisistaan.

Tunteet liikkuvat kehojen välillä muovaten niiden välisiä suhteita sekä mahdollisuuksia toimia¹⁴. Paradoksaalista on, että väkivaltainen affekti ei tarkoita välttämättä kehojen välisen railon kasvamista ja yhteyden katkeamista. Henkiseen väkivaltaan nojaava vainoaminen voi pikemminkin kasvattaa väkivallan affektiivista jännitettä ja siten myös kehojen välistä sidettä. Jännitettä kasvatetaan säätelämällä kehojen välistä etäisyyttä ja pitämällä kytköstä yllä erilaisilla vainoavilla teoilla. Musiikillisesti tällaista väkivaltaista affektiivista sidettä voisi kuvata riitasoinnuksi, joka ei purkaudu tai katkea kokonaan, vaan pingottuu ja venyy välillä voimistuen ja toisinaan vaimentuen.

Takala toimii *Admirer*issa vastoin vainotuille yleisesti annettuja ohjeita neuvottelemalla vainoajan kanssa ja käyttämällä viestejä taideteoksen materiaalina. Sosiaalisten sääntöjen tarkastelu ja niiden rajojen koettelu ovat Takalan tuotannossa toistuva teema; tekemällä intervention vainoamisen kaavaan Takala luo sille vastustamisstrategioita. Kiasman näyttelykirjassa taiteilija kertoo, että museoinstituution resurssit tarjosivat hänelle suojaa eikä hän itse kokenut erityisesti pelkoa teoksen valmistusprosessin aikana.¹⁵ Poikkeuksellisissa olosuhteissa syntynyt taideteos avaa vainoamisen dynamiikkaa ja tuo näkyväksi vainoamisväkivaltaa, joka tyyppillisesti tapahtuu katseilta piilossa.

Admirer

Yleisön kävellessä *Admirer*in maailmaan teoksen taustakertomus on edennyt jo pitkälle. Takala ja Anonyymi keskustelevat installaatiossa tulevasta taideteoksesta. Englanniksi käydyssä viestinvaihdossa Takala yrittää neuvotella Anonyymien kanssa mahdollisuudesta käyttää Anonyymien ja Takalan välistä viestittelyä teoksen materiaalina.

Teos koostuu kahdeksasta eri puolelle installointihuonetta sijoitetusta näytöstä, museolasin alla olevasta viisi sivua pitkästä sopimuksesta sekä installaatiohuoneen ovella olevasta näytöstä, jonka viestin lukemalla yleisö sitoutuu teoksen katselemisen ehtoihin. *Admirer* on muodoltaan luoppaava eli toisteinen: teoksen kerronta kiertää

kehää käynnistyessään aina uudelleen teoksen päätyttyä. Installoidun teoksen mitta on 35 minuuttia. Tosin jos kaikkien kahdeksan kanavan viestit asettaa peräkkäin, niille kertyy yhteismittaa tunti 57 minuuttia. Installaation näytöt on asetettu siten, että voidakseen seurata teosta katsojan on kuljettava ympäri galleriatilaa. Katse etsiytyy näyttöihin, jotka on sijoitettu kaikkiin suuntiin, katosta lattianrajaan.

Installatation visuaalinen ja äänellinen muoto havainnollistavat Anonyymien ja Takalan välisen viestinvaihdon massaa. Viestit ”pinoutuvat” näytöille siten, että aina uuden viestin saapuessa edelliset peittyvät vain osittain. Anonyymien ja Takalan viestit on erotettu toisistaan värikoodeilla. Anonyymien siniset toistuvat ylivoimaisesti useammin kuin Takalan vaaleanruskeat. Osalla näytöistä nähdään dialogia. Toisilla Anonyymi käy omaa monologiaan ilman Takalan vastauksia. Jatkuvaa viestitulvaa kuvataan näppäimistön äänellä sähköpostin tekstin kirjoittautuessa ruudulla. Äänellä on tärkeä rooli myös jatkuvan viestivirran kuvaamisessa: sähköpostin merkkiäni ilmoittaa toistuvasti uuden viestin saapumisesta.

Keskeisenä osana teosta on myös installointihuoneeseen seinänvierustalle lasin alle sijoitettu sopimus. Siinä määritellään Anonyymien ja Takalan välisen kommunikaation ehdot. Samalla sopimus paljastaa kanssakäymisen mittakaavan. Anonyymi on lähettänyt Takalalle 24.12.2015 lähtien viestejä kahdestakymmenestä eri sähköpostiosoitteesta sekä Facebookin Messenger-viestipalvelusta. Hän on lähestynyt myös Takalan kontakteja Facebookissa. Kun Takala vastaa Anonyymille 11.3.2016, Anonyymi on ehtinyt käydä yksipuolista monologia sähköpostissa ja Messengerissä lähes kolme kuukautta. Takalan ja Anonyymien välinen dialogi kestää noin kolmentoista kuukauden ajan, vapunpäivään 2017 saakka. Sopimuksen astuttua voimaan 22.6.2017 Takalan lähettämien viestien merkkimäärä on 150 278 ja Anonyymien 236 963.¹⁶ Yhteenlaskettuina nämä olisivat yli 190 standardiliuskaa tekstiä.

Anonyymien lähettämät viestit ovat sekoitus seksuaalisytytteistä vihjailua, ystävyyden ja läheisyyden vakuuttelua, vihamielistä ja aggressiivista uhkailua, rakkaudenosoitusta ja katkeraa torjutuksi tulemisen tunteen purkamista. Osassa viesteistä Anonyymi fantasioi alastomasta Takalasta ja haaveilee menevänsä tämän kanssa naimisiin. Toisinaan viestit sisältävät väkivaltafantasioita, joissa Anonyymi kuvittelee, millaista olisi lyödä Takalaa. Anonyymien argumentointi on poukkoilevaa ja sekavaa. Sen sisäisestä logiikasta erottuu ainoana linjana toistuvuus: varmaa on vain se, että uusi viesti on tulossa ja vainoava kommunikointi jatkuu jatkumistaan.

Näyttelytilassa olevassa sopimuksessa kommunikoinnille asetetaan kuitenkin rajat: näyttelyn avauduttua Takala sitoutuu lähettämään Anonyymille valokuvia teoksesta sekä vastaamaan Anonyymien teosta koskeviin kysymyksiin kaikkiaan 8000 merkin verran. 16.9.2018 kaiken kommunikaation ja yhteydenpidon on päätyttävä. Sopimuksen rikkominen tarkoittaa viranomaisseurauksia ja vainoavien viestien tulkintaa Suomen rikoslain valossa.

Virtuaaliset kehot

Admirerin esillepano, dramaturgia ja muoto viestivät teknologisesti välittyneen vainoamisen luonteesta. Teoksen luoppaava muoto korostaa viestitulvan loppumattomuutta ja massiivisuutta – viestien virta ei koskaan pääty vaan alkaa aina alusta. Samalla teoksen installointi kuvaa vainoamisväkivallan kokemusta. Näyttöjen eri puolille sijoittaminen ja yleisön kääntyilemään ohjaaminen ovat kuvaannollisia; välillä keho vetäytyy kasaan ja kyyristelee viestien edessä kuin piiloutuena, välillä tuntuu kuin viestit ”kaadettaisiin” katsojan päälle katonrajasta. Vainoaminen vaikuttaa kaikkialliselta ja kohdettaan joka puolelta lähestyvältä. Samalla näyttöjen asettelu kuvaa vainoajaa hahmona, jonka sijainti on epäselvä ja paikantumaton.

Feministinen filosofia on lähestynyt teknologiaa usein utopian, fantasian ja dystopian näkökulmista. Erityisesti kyberfeminismi näkee internetin performatiivisuuden mahdollisuutena, joka luo demokratiaa ja häivyttää reaali-maailmassa epätasa-arvoa luovia rakenteita¹⁷. Verkossa onkin mahdollista häivyttää ja muokata sukupuolta, etnistä taustaa, kehollista läsnäoloa ja sosio-ekonomista viitekehystä¹⁸. Teknologian avulla niin ikään performoidaan erilaisia kehoja muun muassa peittämällä luonnollista kehoa ja fantasioimalla uudesta, spekulatiivisesta tai mahdollisesta kehosta. Samalla voi ilmaista koettua sukupuolta ja luoda kokonaan uusi performatiivinen minä esimerkiksi ”virtuaalisesti ristiinpukeutumalla”. Tätä verkon ”kehottomuutta” on pidetty kyberfeminismissä vapauttavana ja demokratisoivana voimana¹⁹. Virtuaalisen kehon on esimerkiksi ajateltu voivan irrottautua luonnollisesta kehosta, jolloin fyysiset ominaisuudet eivät määrittele sitä, kuinka subjekti vastaanotetaan, vaan se voi olla tasavertaisesti tilassa pelkästään tekstuaalisen läsnäolonsa kautta²⁰.

Siinä missä naamioituminen ja luonnollisen kehon peittäminen tai jopa kokonaan hylkääminen voi olla normeja purkavaa ja vapauttavaa, se voi myös olla uhkaavaa ja mahdollistaa teknologisesti välittyneitä väkivaltaa. Virtuaalisen kehon tarjoamaa anonymiteettiä voidaan käyttää väkivallan jälkien peittämiseksi ja piilottamiseksi. Seksuaalinen häirintä, rasismi, virtuaalinen sodankäynti, vainoaminen, pedofilia ja vihakampanjat ovat esimerkkejä teknologisesti välittyneestä ja verkkoympäristössä koetusta väkivallasta, jossa väkivaltaa peitellään joko osittain tai kokonaan anonymisoiduilla virtuaalisilla ruumiilla. Reaalimaailman sosiaaliset säännöt eivät toki liukene pois virtuaalisissa kohtaamisissa. Ne voivat kuitenkin peittyä osittain, jolloin voi olla vaikea hahmottaa, mistä kohtaamisessa lopulta on kyse, mitä siitä voi seurata, mitkä ovat sosiaaliset säännöt, joilla siinä navigoidaan, ja kuinka säännöistä neuvotellaan ja väkivaltaa torjutaan tai ennaltaehkäistään.

Teknologisesti välittyneitä väkivaltaa tarkasteltaessa on tärkeää havaita, että teknologia ei ole luonnollisesta ruumiista irrallinen tai sitä vahingoittamaton ilmiö. Teknologia tulisikin ymmärtää kehon jatkeena ja sitä koskettavana: teknologian avulla voidaan ilmaista identiteettiä, rakentaa henkilökohtaista tilaa ja pitää yllä sosiaalisia

verkostoja. Toisaalta teknologia on omiaan myös liudentamaan subjektien rajoja tuomalla kaukana olevia kehoja lähellä koettavaksi sekä kietomalla virtuaalisia ja luonnollisia kehoja yhteen.

Teknologinen ympäristö voidaan hahmottaa sosiaalisenä tilana, jossa sosiaaliset suhteet vaikuttavat teknologiaan ja päinvastoin. Teknofeministinen näkökulma lähestyy teknologian rakentamaa todellisuutta. Sen sijaan, että maailmaan kietoutuneisuuteen vaikuttavia seikkoja häivyttäisiin, pyrkimyksenä on hahmottaa, kuinka ne vaikuttavat teknologian kokemukseen ja toisaalta teknologiaan itseensä²¹. Hahmotusprosessi voi seuralla perinteistä feminististä strategiaa, binaarien purkamista. Näin jäsentyvät ilmeiset feminiiniyttä ja teknologiaa vastakkain asettavat binaarit kuten maskuliininen–feminiininen, teknologia–luonto, järki–tunne tai lujuus–heikkous.

Teknologiaan ja teknologiseen ympäristöön liittyvien binaarien purkamisella on erityinen merkitys verkkoympäristössä tapahtuvan sukupuolittuneen väkivallan tarkastelussa. Tällöin huomio kiinnittyy väkivaltaa normittaviin ja siten väkivallan havaitsemiseen liittyviin vastinpareihin: reaalin–virtuaalinen, fyysinen–henkinen, julkinen–yksityinen, avoin–suljettu. Näiden välistä liukumaa tarkastelemalla voidaan huomata, kuinka myös vainoamisen kaltainen henkinen tai virtuaalisesti tapahtuva väkivalta aiheuttaa kipua. Vainoaminen saattaa sulkea väkivallan uhrin lähisuhdeväkivaltaa muistuttavaan kehään, jossa väkivallan koodisto muokkaa sosiaalista todellisuutta.

Pelon politiikka

Anonyymien virtuaalinen äänellis-tekstuaalisesti välittyneen kehon toimijuus perustuu peitettyyn identiteettiin ja jatkuvaan lähestymiseen. Virtuaalinen keho peittää Anonyymien todellisen minän ja sen ominaisuudet ja siten myös inhimilliset piirteet. Anonyymi on läsnä omaa subjektiaan symboloivien merkkien avulla: teksti, näppäimistön kirjoitusääni ja viestien saapumisesta ilmoittava sähköpostin merkkiääni kuvaavat hahmon läsnäoloa. Luonnollisen kehon peittyminen ja symbolinen läsnäolo tekevät Anonyymista akusmaattista olentoa muistuttavan hahmon.

Slovenialainen filosofi Miran Božovič soveltaa elokuvamusiiikin ja -äänien tutkimuksessa käytettyä akusmaattisen eli pelkästään äänenä koettavan hahmon käsitettä havainnollistaakseen Benthamin panoptikonin vallan ja kontrollin logiikkaa. Elokuvan kontekstissa akusmaattiseen hahmoon liitetään jumalallisia ja pahantahtoisia ominaisuuksia: akusmaattisen olennon ajatellaan olevan kaiken näkevä ja kuuleva, kaikkivoipa ja kaiken tietävä. Olennon sijainti on epäselvä ja se voidaan kokea kaikkiallisena.²²

Utilitaristina Benthamin tarkoituksena oli suunnitella rangaistuslaitos, joka langettaisi mahdollisimman pienen rangaistuksen mahdollisimman suurella pelotteella. Božovič huomauttaa, että panoptikonin rangaistus on ennen kaikkea spehtaakkeleita, jossa mielikuvat ovat to-

”Sähköpostin tulva sekä kybervainoamisen teknologinen äänimaisema ovat näytösluontoisia elementtejä, joita ilman valta ei realisoidu kohteensa kokemusmaailmassa.”

dellisuutta tärkeämpiä²³. Panoptikonin valta on illuusio, eräänlainen virtuaalinen fasadi, jonka taakse vartija piiloutuu. Valta ei ole pelkästään optista eli katseeseen perustuvaa. Se on monessa mielessä myös panauraattista, eli kuuntelemalla tarkkailun ja äänellisen läsnäolon varaan rakentuvaa.²⁴

Božovič kuvaa, kuinka jumalan fiktio luodaan panoptikonissa äänen ja katseen avulla. Vartijan ääni ja katse on irrotettu niiden alkuperäisestä kehosta.²⁵ Molemmilla on oma erityinen tehtävänsä. Katse kerää tarkkailtavasta tietoa. Ääntä taas käytetään tarkkailun kommunikointiin tarkkailtavalle. Siinä missä Anonyymi hyödyntää sähköpostia ja sosiaalista mediaa sekä niiden auditiivisia ominaisuuksia tarkkailun kommunikointiin, panoptikonissa vartija puhuttelee vankeja erityisten vartijan tornin ja vankien sellit yhdistävien tinaputkien välityksellä²⁶.

Bentham erottaa panoptikonin niin sanotusta *dionnyysisestä korvasta*, jossa kohdetta kuunnellaan salaa, tämän tietämättä asiasta. Panoptikonissa on sen sijaan tavoitteena, että tarkkailun kohteelle vakuutetaan tarkkailua silloinkin, kun sitä ei välttämättä ole tapahtunut.²⁷ Näin on myös *Admirerissa*. Sähköpostin tulva sekä kybervainoamisen teknologinen äänimaisema ovat näytösluontoisia elementtejä, joita ilman valta ei realisoidu kohteensa kokemusmaailmassa. Toisin kuin persoonaton katse, ääni myös kuvaa jumalallisen hahmon performatiivista persoonallisuutta ja ominaisuuksia. Sen avulla voidaan niin ikään säännellä tarkkailun kohteen ja tarkkailijan välistä etäisyyttä. Siksi panoptista ja vainoavaa valtaa voidaan pitää olemuksellisesti kommunikatiivisena ja näytösluontoisena valtana.

Etäisyydellä on merkitystä erityisesti siinä, kuinka panoptinen tai -auraattinen valta ja kontrolli koetaan. Jumalallisen hahmon tulee olla riittävän kaukana kohteestaan pitääkseen yllä illuusiota omasta kaikkivoipaisuudestaan. Etäisyys ei saa kuitenkaan kasvaa liian suureksi. Aivan keskeinen merkitys etäisyydellä on pelon ilmapiirin luomisessa. Martin Heidegger määrittelee *Olemisessa ja ajassa* pelon jonain, joka lähestyy kohdettaan uhkaavasti – pelottava jokin siis ylittää itseään ja pelkäävää subjektia erottavaa etäisyyttä. Pelottava on pelottavaa, mikäli se lähestyy tarpeeksi. Etäällä pysytellessään pelottavan luonne peittyi, mutta mitä lähemmäs se tulee, sitä intensiivisempänä ja uusille alueille levittäytyvämpänä se koetaan.²⁸ Heideggerin mukaan oleellista pelossa on se, että pelottavaa ei ole vielä kohdattu, mutta sen subjektia uhkaava lähestyminen voidaan aistia. Pelon kokemuksen kannalta suurta merkitystä ei siis ole sillä, että pelottava tullaan kohtaamaan tai että se tulee vahingoittamaan pelkäävää subjektia varmuudella. Itse asiassa epävarmuus tekee pelosta entistä pelottavampaa.

Etäisyys ei ole pelossa pelkästään maantieteellistä etäisyyttä. Se on myös ajallista. Pelon aika-tila on yhtä aikaa sekä levittäytynyt nykyhetkeen että suuntautunut tulevaan. Se on tulevaisuusorientoitunut kokemus, joka estää kiinnittymästä levollisesti ja tarkkaavaisesti nykyisyyteen. Pelkoa kuvataan usein lamaanuttavana ja toiminnan estävänä. Feministisessä traditiossa pelkoon liitetään sosiaalinen ulottuvuus: pelko osoittaa kehojen välistä toimintaa ja niiden valtasuhdetta. Ahmed kuvaa, kuinka pelokas keho ”kutistuu” ja pakenemaan valmistautuva vetäytyy kasaan²⁹. Kutistuminen ja vetäytyminen voidaan ymmärtää sosiaalisen järjestyksen merkeiksi. Pelolla pienentämällä osoitetaan järjestystä ja rajataan toimijuutta sekä mahdollistetaan toisten – pelolla hallitsevien tai pelosta vapaana olevien – kehojen toimijuus ja niiden avarampi sosiaalinen tila³⁰. Pelolla voidaan siis rajata tulevaisuusorientaatiota ja mahdollisuuksien horisonttia. Pelko kaventaa näköalaa, ”sitoo” kehoa ja määrittelee subjektin paikkaa sosiaalisessa järjestyksessä.

Pelon ei tarvitse kuitenkaan olla totaalista. Heidegger määrittelee pelolle erilaisia asteita lievistä ujoudesta suoranaiseen kauhuun. Äkkinäinen tutun asian pelko on säikähdys. Sen sijaan pidempään uhkaavaan tuntemattomaan voi kohdistua kauhua ja äkillisesti kohdattava tuntematon on hirvittävä³¹. Pelon intensiteetin tarkastelu voi auttaa hahmottamaan myös pelkoon perustuvan väkivallan logiikkaa ja sen vastustamisen strategioita. Pelon aika-tilaa ja intensiteettiä säätelemällä myös mahdollisuushorisontti voi muuttua.

Näytös

Vainoamisen tutkijat kuvaavat vainoamista intiiminä ja näytösmäisenä väkivaltana. Näytösluonne syntyy vainoajan motiivien vaikeasta ymmärrettävyydestä. Teot tuntuvat olevan arkijärjen vastaisia ja omalakisesti motivoituja. Ennen kaikkea ne ovat tyypillisesti vainoajan

oma henkilökohtainen projekti, yksisuuntainen performanssi, joka ei perustu vastavuoroisuuteen³². Samankaltainen näytösluonne kuuluu myös benthamilaiseen valtaan: panoptikon on pohjimmiltaan vartijan käsikirjoittamaa teatteria, jossa rakennetaan vallan ja voiman performanssia. Panoptikonilla on kaksi yleisöä: tarkkailtava vanki sekä vankilan ulkopuolella oleva yhteiskunta. Vangin tehtävänä on taipua teatterissa jumalallisen vallan omaksuneen ohjaajan tahtoon ja oppia valvomaan lopulta itse itseään. Yleisön tehtävänä on uskoa teatteria ja pysytellä sen ulkopuolella.

Admirerissa tarkastelemalla voidaan huomata, kuinka näytösluonne on sisäänrakennettu myös vainoamiseen. Vainoaja esittää valtaa vainotulle keräämällä kohteestaan tietoa, kommunikoimalla sitä ja peittämällä luonnollisen kehonsa. Vainoamisen teatteri on kuitenkin käänteinen, inversion teatteri, jossa oikea on vasen ja alapuoli ylhäällä. Siinä tekijä syyllistää tyypillisesti uhriaan omista teoistaan. Anonyymi muun muassa uhkaa kertoa museon henkilökunnalle, millainen henkilö Takala ”todellisuudessa” on, mikäli Anonyymin tahtoon ei taivuta. Väkivallan tutkijat voisivat kuvata tilannetta käänteiseksi häpeäksi, jossa tekijän häpeästä tehdään uhrin häpeä³³.

Admirerissa vainoamisen näytösluonnetta vastustetaan aktiivisella toiminnalla ja vainoamisen fasadeja murtamalla. Samalla murretaan pelon kehä ja teatterin rakenteet. Teoksen muodosta voidaan hahmottaa kolme vastarinnan strategiaa: 1) rajojen veto, 2) tilan haltuunotto ja 3) vainoamisen paljastaminen eli sen tuominen yksityisestä julkiseen sfääriin. Samalla teknologista ja diskursiivista tilaa otetaan haltuun ja hypermas-kuliinista aggressiivisuutta vastustetaan itse määritellyillä uusilla neuvottelun strategioilla.

Takala määrittelee kirjoittamisessaan viesteissä aktiivisesti kommunikoinnin sääntöjä: keskustelun tulee pysyä aiheessa (mahdollisen taideteoksen tuotanto), seksuaalissävytteisiä ja uhkailevia viestejä ei sallita ja kuvien välittäminen on kielletty. Takala pyrkii hallitsemaan myös viestien massiivista tulvaa määrittelemällä, milloin ja minkälaisiin viesteihin hän vastaa. Teoksen pöytä- tai kannettavaan tietokoneeseen viittaava muoto kommunikoi niin ikään rajojen vetoa; keskustelu rajataan kokonaan pois jatkuvasti mukana kulkevista pienikokoisista kannettavista älylaitteista kuten matkapuhelimista pelkästään pöytä- tai kannettavalle tietokoneelle³⁴. Näin hallitaan myös henkilökohtaista tilaa määrittelemällä matkapuhelin alueeksi, jolla vainoamisväkivaltaa ei työsetä. Samalla vainoamisen tila-aikaa kutistetaan pienemmäksi.

Vainoamisen hallitseminen rinnastuu teoksessa työhön, joka suoritetaan vain työn tekemiseen erikseen osoitetuilla työvälineillä ja sille erikseen osoitettuna aikana. Tämä työ ei ole vain taideteoksen valmistamiseen liittyvää taiteellista työtä. Se on myös tunnettyötä, jolla hallitaan ja työsetään väkivaltaista kokemusta. Tunnettyöllä on vainoamisen kokemuksen hallitsemisessa keskeinen merkitys. Väkivaltaa, joka jo määritelmällisesti tähtää nimenomaisesti henkiseen haavoittamiseen, kuten

”*Admirerissa* vainoamisen näytösluonnetta vastustetaan aktiivisella toiminnalla ja vainoamisen fasadeja murtamalla.”

pelon ja ahdistuksen tuottamiseen, torjutaan teoksessa työstämällä pelon ja ahdistuksen tunteita sekä murtamalla pelkoa synnyttävää ja sitä ylläpitäviä käytäntöjä ja rakenteita.

Pelon kehä ja virtuaalisten kehojen valtasuhteet muuttuvat *Admirerissa*: Takala murtaa vainoamisen kehää määrittelemällä vainoajan ja vainotun välistä etäisyyttä uudelleen ja tuomalla vainoamisen intiimistä teknologisesta tilasta julkiseen sfääriin. Julkista sfääriä edustavat teoksen esillepanossa lakidiskurssiin viittaava sopimus sekä laajempaa kulttuuripiiriä merkitsevä museoinstituutio. Museoinstituution voi ajatella liittyvän myös vainoamisväkivallan kokemuksen legitimointiin. Vainoaminen on ollut esimerkiksi suomalaisessa kulttuuripiirissä pitkään tunnistamatonta ja näkymätöntä³⁵. Museoinstituution sisällä vainoamisväkivaltaa käsittelevä taideteos asettuu muiden väkivaltaa käsittelevien teosten kaanoniin. Samalla vainoamisväkivaltaa dokumentoidaan taideteoksen muodossa osaksi länsimaista kulttuurihistoriaa ja tunnustetaan tuon väkivallan muodon olemassaolo.

Taidemuseokontekstissa teoksen piiriin kutsuttu yleisö symboloi yhteiskuntaa ja väkivallan julkista näkemistä, tunnistamista ja todistamista. Esillepanollaan installaatio viestii, että väkivaltasuhde ei ole vain kahden henkilön välinen vaan syntyy laajemmassa yhteiskunnallis-kulttuurisessa käytännössä ja on ratkaistava sen piirissä. *Admirerissa* vainoavan teatterin roolit määritellään symbolisesti uudelleen. Jumalallinen vartija riisutaan vallastaan, vanki murtautuu ulos vankilastaan ja vainoamisen fasadin ulkopuolelle suljetusta yleisöstä tehdään tapahtumien todistajia.

Viitteet

- 1 Kiitän Pilvi Takalaa teoksen käsikirjoituksen luovuttamisesta käyttööni.
- 2 Benthamin sairaaloita, psykiatrisia sairaaloita, tuotantolaitoksia, vankiloita ja koulujärjestelmää ajatellen luoma arkkitehtoninen malli ei ole tiettävästi koskaan toteutunut sellaisenaan. Panoptikonin periaatetta on kuitenkin sovellettu yhteiskunnan eri osa-alueille vallan ja tarkkailun teoriana erityisesti vuoden 1975 jälkeen, jolloin Michel Foucault teki Benthamin kirjoitukset kuuluisaksi teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista*.
- 3 Takala & Kivinen 2018, 119.
- 4 Häkkänen 2008, 751.
- 5 Nadkarni & Grubin 2000, 1486; Mononen 2018.
- 6 Rikoslaki 39/1889, 25:7a; Mullen ym. 2000, 7.
- 7 Sama, 183.
- 8 Sama, 184.
- 9 Häkkänen 2008, 752.
- 10 Sama, 754.
- 11 Sama.
- 12 Affektiteoriassa erotetaan toisistaan tuntemus, emotionio ja affekti. *Tuntemus* (engl. *feeling*) on fysiologinen elämys, kuten ahdistuksen tunne rintalastan alla. *Emootiolla* viitataan sosiaalisesti ja kulttuurisesti tunnistettuun tuntemukseen, kuten pelko tai rakkaus. *Affekti*

- 13 on edellistä avoimempi, kehojen välillä oleva tunne, joka voi olla hankala sanallistaa, mutta joka voidaan jakaa ainakin osittain toisten kanssa jutellen. Jokinen, Venäläinen & Vähämäki 2015, 18–22.
- 14 Ahmed 2018, 16.
- 15 Sama, 13.
- 16 Takala & Kivinen 2018, 121.
- 17 Elfving 2018, 149.
- 18 Viitaan tässä yhteydessä performatiivisuuteen siten, kuin se ymmärretään kyberfeminismissä, eli teknologian mahdollistamana, toisinaan spekulatiivisen ja fantastisen subjektin esityksenä. Ks. Wajcman 2004.
- 19 Sama.
- 20 Sama, 67.
- 21 Sama, 66.
- 22 Maailmaan kietoutuneisuudella tarkoitetaan kaikkia sellaisia seikkoja, jotka vaikuttavat subjektin yksilölliseen maailmasuhteeseen. Tällaisia ovat esimerkiksi sukupuoli, etninen tausta, ikä ja luokka. Ks. esim. Rauhala 2009, 112.
- 23 Akusmaattisuuden käsite on alun perin erityisesti elokuvan äänen ajattelijana tunnetun Michel Chionin teoretoisoima. Esim. Chion 1994, 129–131.
- 24 Božovi 1995, 4.
- 25 Siisiäinen 2013, 58.
- 26 Božovi 1995, 11.
- 27 Bentham 1995, 36.
- 28 Sama, 94.

- 29 Heidegger 2000, 182.
- 30 Ahmed 2018, 91.
- 31 Sama, 92.
- 32 Heidegger 2000, 184.
- 33 Nikupeteri 2016, 35.
- 34 Sama, 36.
- 35 Teknofeminismin näkökulmasta tarkasteltuna sellainen kommunikointiteknologia, joka mahdollistaa kommunikoinnin rajaamisen esimerkiksi estämällä tietyn kontaktin puhelut ja viestit, on tasa-arvoisempaa ja teknologisesti välittyneen väkivallan huomioon ottaen turvallisempaa kuin sellainen, jossa rajoja ei voi vetää ja epätoivottua kommunikointia estää. Edelleen, tasa-arvoisempaa ja turvallisempaa ympäristöä voisi luoda sellainen teknologia, joka mahdollistaa vainoavan henkilön kontaktoinnin (puhelut ja viestit eri kanavissa) dokumentoinnin ilman, että vainotun tarvitsee aktiivisesti seurata vainoavien yhteydenottojen virtaa.
- 36 Vainoaminen on kriminalisoitu Suomen rikoslaisissa vuoden 2014 alusta alkaen. Näkymättömällä väkivallalla viitataan sellaiseen väkivaltaan, joka on joko tietoisesti häivytetty havaintokentästä ("näkymättömäksi tekeminen") tai tiedostamattomasti torjuttu ("näkymätöntäminen"). Ks. Näre 2000, 83.

Kirjallisuus

- Ahmed, Sara, *Tunteiden kulttuuripoliittikka* (Cultural Politics of Emotion, 2004). Suom. Elna Halttunen-Riikonen. niin & näin, Tampere 2018.
- Bentham, Jeremy, *The Panopticon Writings* (1787). Verso, London 1995.
- Božovič, Miran, Introduction. Teoksessa Jeremy Bentham, *The Panopticon Writings*. Verso, London 1995, 1–27.
- Chion, Michel, *Audio-Vision. Sound on Screen* (L'Audio-vision, 1990). Käänt. Claudia Gorbman. Columbia University Press, New York 1994.
- Elfving, Taru, Epilogi. Anonymiteeteistä, läpinäkyvyyksistä ja muista sopimattomista sekaannuksista. Teoksessa Pilvi Takala, *Second Shift*. Toim. Kati Kivinen. Kiasma, Helsinki 2018, 139–159.
- Foucault, Michel, *Tarkkailla ja rangaista* (Surveiller et punir. Naissance de la prison, 1975). Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki 2013.
- Heidegger, Martin, *Oleminen ja aika* (Sein

- und Zeit, 1927). Suom. Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere 2000.
- Häkkänen, Helinä, Vainoaminen. Katsaus. *DuoDecim* 7/2008, 751–756.
- Jokinen, Eeva, Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi, Johdatus prekaarien affektien tutkimukseen. Teoksessa *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylä 2015, 7–30.
- Mononen, Sini, Auditivista seuraamista, vallankäyttöä ja tirkistelyä. Puhe- ja linnavainoamisen esitykset elokuvissa. *Musiikin suunta* 3/2018. Verkossa: musiikinsuunta.fi/2018/03/auditivista-seuraamista.
- Mullen, Paul E., Pathé, Michelle & Purcell, Rosemary, *Stalkers and Their Victims*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Nadkarni, Rajesh & Grubin, Don, Stalking. Why do people do it? *British Medical Journal*. Vol. 320, No. 7248, 1486–1487.
- Nikupeteri, Anna, *Vainottuna. Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien koh-*

- taaminen*. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2016.
- Näre, Sari, Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa. Teoksessa *Läbentelystä raiskauksiin. Nuorten tyttöjen kokema häirintä ja seksuaalinen väkivalta*. Toim. Päivi Honkatukia, Johanna Niemi-Kiesiläinen & Sari Näre. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki 2000, 77–135.
- Rauhala, Lauri, *Henkinen ihminen. Henkinen ihmisessä ja ihmisen ainutlaatuisuus* (1992). Gaudeamus, Helsinki 2009.
- Siisiäinen, Lauri, *Foucault and the politics of bearing*. Routledge, London 2013.
- Takala, Pilvi & Kivinen, Kati, Kosketus, häirintä ja tunnetyn haasteet. Teoksessa Pilvi Takala, *Second Shift*. Toim. Kati Kivinen. Kiasma, Helsinki 2018, 103–125.
- Wajcman, Anne, *Technofeminism*. Polity, Cambridge 2004.